

Adam LINSENBARTH (red.), *Atlas biblijny*, Instytut Geodezji i Kartografii – Wydawnictwo Bernardinum, Warszawa-Pelplin 2018, ss. 327.

Obok historii zbawienia, eksponowanej w refleksji nad Biblią, wielkie znaczenie ma geografia i topografia zbawienia. Istnieją ścisłe związki między położeniem i ukształtowaniem kraju a mentalnością i kulturą jego mieszkańców oraz specyfiką jego dziejów. Rozpoznawaniem i opisywaniem tych uwarunkowań zajmuje się przede wszystkim geografia historyczna, w której nurcie mieści kartografia biblijna. To, czym dotąd w tej dziedzinie dysponowaliśmy w Polsce, było coraz bardziej znaczące i ważne. Początek, ponad ćwierć wieku temu, dał *Satelitarny atlas Ziemi Świętej*, wydany w 1993 r. w Podkowie Leśnej. Rok później, jako drugi tom „Prymasowskiej Serii Biblijnej”, ukazał się *Wielki atlas biblijny*, kilkakrotnie później wznawiany. Do tej samej kategorii należy ósmy tom tejże serii, czyli *Wielkie wydarzenia czasów biblijnych* (1998), a także tom dziesiąty, czyli *Atlas biblijny Jerozolimy* (1999) – oba również wznawiane. Staraniem Oficyny Wydawniczej „Vocatio” ukazały się analogiczne publikacje dla dzieci i młodzieży: *Atlas biblijny dla dzieci*, *Mały atlas biblijny* oraz *Ilustrowany atlas biblijny*. Podobny charakter ma *Podręczny atlas biblijny*, wydany przez wydawnictwo RAFAEL, oraz *Katechetyczny atlas biblijny* i *Atlas biblijny dla dzieci* wydane przez kieleckie wydawnictwo „Jedność”. Jego staraniem ukazała się też bardzo cenna pozycja zatytułowana *Historyczny atlas Biblii*. Do tego, zresztą niepełnego, wykazu należałoby dodać rozmaite wydawnictwa multimedialne.

Na tym tle wyróżnia się publikacja, której pomysłodawcą i redaktorem jest dr hab. Adam L i n s e n b a r t h, emerytowany profesor Instytutu Geografii i Kartografii. W otwierającym ją *Słowie wstępnym* abp Stanisław Gądecki, metropolita poznański i aktualny przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, podkreślił: „W przypadku prezentowanego *Atlasu* nie mamy do czynienia z tłumaczeniem z języków obcych, ale z w pełni oryginalnym, nowatorskim dziełem Instytutu Geodezji i Kartografii w Warszawie” (s. 5). Względem na to sprawia, że najnowszy *Atlas biblijny* zasługuje na szczególną uwagę. Redaktor, prof. Linsenbarth, zadbał, aby pięknie i starannie wydany tom dostarczony biblistom na doroczne sympozjum, które w połowie września 2018 r. odbyło się w gmachu Wyższego Seminarium Duchownego w Łomży. Publikacja spotkała się z wielkim zainteresowaniem i została przyjęta z uznaniem i wdzięcznością.

Autorami tekstów zamieszczonych w *Atlasie* są: ks. dr Stanisław Janowski SDS, emerytowany wykładowca na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, dr hab. Adam Linsenbarth oraz dr hab. Krzysztof Melcek, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Każdy z nich jest cenionym specjalistą w tym zakresie. Ilustracje i fotografie pochodzą z różnych źródeł, a całość opracowali pracownicy Instytutu Geodezji i Kartografii. Pelplińskie wydawnictwo „Bernardinum” dołożyło wszelkich starań, by druk i oprawa były na najwyższym poziomie edytorskim. We *Wprowadzeniu* (s. 10-11), które następuje po *Spisie treści* (s. 6-9), prof. A. Linsenbarth wyjaśnia, że celem w pełni polskiego atlasu, opracowanego przez rodzimych autorów, jest kartograficzne zobrazowanie wydarzeń Pisma Świętego, obejmujące okres od ok. XVIII w. przed Chr. do I w. po Chr. i terytorium od Mezopotamii na wschodzie do Italii na zachodzie, Azji Mniejszej na północy i Egiptu na południu. Nadmienia, że „*Atlas* został pomyślany jako opowieść geograficzno-histeryczna, uzupełniona o monografię środowiska geograficznego (...) Ziemi Świętej oraz sąsiadujących z nią krajów z uwzględnieniem charakterystycznych, często unikatowych, cech tych obszarów, a także pokazanie przestrzennego ukształtowania terenu poprzez prezentacje rzeźby terenu, opracowaną na podstawie zdjęć satelitarnych” (s. 10). Dobrze widać, jak ambitne, lecz zarazem złożone i trudne, jest to przedsięwzięcie.

Atlas biblijny składa się z trzech zasadniczych części. Pierwsza (s. 13-127) przedstawia *Środowisko przyrodnicze*. Najpierw (s. 14-43) otrzymujemy obraz geografii i zarys historii Żyźnego Półksiężycza z wyszczególnieniem najważniejszych miejsc biblijnych Mezopotamii, Fenicji, Libanu i Syrii oraz Azji Mniejszej, Synaju i Egiptu. Zapewne lepszym wyjściem byłoby umieszczenie prezentacji Azji Mniejszej po Synaju i Egipcie, ponieważ, ściśle biorąc, jej terytorium, co wyraźnie zaznaczono na mapie na s. 14, nie wchodzi w skład Żyźnego Półksiężycza. Dalej (s. 44-55) następuje prezentacja geologii i geomorfologii tego obszaru, ze znakomitym omówieniem genezy geoprzestrzeni obszarów biblijnych oraz ich geologii – tektoniki i stratygrafii. Trzeci, obszerny i wyczerpujący, rozdział tej części (s. 56-95) przedstawia regionalny i polityczny podział Ziemi Świętej i jej najbliższego sąsiedztwa, wyliczając krainy geograficzne i najważniejsze aspekty podziału politycznego. Dwa ostatnie rozdziały dotyczą hydrografii (s. 96-97), warunków klimatycznych (s. 98-101), fauny i flory (s. 102-105) oraz topografii wzbogaconej o równoległe satelitarne obrazy Ziemi Świętej (s. 106-119). Tę część zamyka bardzo przydatny *Skorowidz nazw* (s. 120-127),

wyliczający w porządku alfabetycznym wszystkie nazwy umieszczone na stronach 106-119, czyli w rozdziale dotyczącym topografii. Zarówno dobór tematów, jak ich uporządkowanie i przedstawienie zasługują na najwyższą ocenę i pochwałę.

Część druga, najobszerniejsza w *Atlasie biblijnym* (s. 129-255) nosi tytuł *Stary Testament*. Otwierają ją rozdziały omawiające początki cywilizacji Bliskiego Wschodu (s. 130-131) oraz drogi i szlaki komunikacyjne w czasach biblijnych (s. 132-133), po czym otrzymujemy kartograficzne zobrazowanie opowiedzianych w Księdze Rodzaju losów patriarchów biblijnego Izraela: Abrahama i Izaaka (s. 134-139) oraz Jakuba (s. 140-143). Następne rozdziały przedstawiają kolejne etapy historii i geografii zbawienia: Egipt pod panowaniem Hyksosów (s. 144-145), Izraelitów (lepiej byłoby: Hebrajczyków) w Egipcie i najważniejsze etapy Wyjścia (s. 146-149), podbój Kanaanu (s. 150-153), podział Ziemi Obiecanej (s. 154-157), inwazję Ludów Morza, której składnik stanowiło przybycie Filistynów (s. 158-159), okres sędziów (s. 160-167), losy Samuela (s. 168-169), początki monarchii (s. 170-171), królestwo Saula (s. 172-175), Dawida (s. 176-185) i Salomona (s. 186-187), rozłam zjednoczonej monarchii (s. 188-198), wzajemne wojny prowadzone przez dwa skonfliktowane państwa i ich konflikty z sąsiadami (s. 190-197), działalność proroków Eliasza i Elizeusza (s. 198-201), dalsze dzieje podzielonej monarchii (s. 202-207), zarys historii Asyrii (s. 208-209) i najazdów asyryjskich zakończonych zagładą Samarii oraz przymusowymi deportacjami ludności z Galilei i królestwa Izraela (s. 210-215), zarys historii państwa nowobabilońskiego (s. 216-217), ostatnie lata królestwa Judy (s. 217-221), zarys historii Persji (s. 222-223), powrót z niewoli babilońskiej (s. 224-225), imperium Aleksandra Wielkiego i jego podział (s. 226-231), imperium Ptolomeusza (s. 232-233) i – znacznie obszerniej (s. 233-247) – imperium Seleucydów, królestwo Machabeuszy, czyli hasmonejskie (s. 248-251) oraz ekspansja Rzymu (s. 252-253) i królestwo Heroda Wielkiego (s. 254-255). Wybór i kolejność poszczególnych tematów wyrażają tradycyjne ujęcia historii biblijnego Izraela, obejmującej z jednej strony domniemany okres patriarchów (pierwsza połowa II tysiąclecia przed Chr.), a z drugiej panowanie Heroda Wielkiego.

Część trzecia (s. 257-289), konsekwentnie, jest zatytułowana *Nowy Testament*. Również narracja ksiąg Nowego Testamentu została przedstawiona w kluczu geograficzno-topograficznym. Otrzymujemy zobrazowanie wędrówki Świętej Rodziny z Nazaretu do Betlejem i miejsca narodzin Jezusa Chrystusa oraz ucieczki do Egiptu (s. 258-261), Palestyny po śmierci Heroda

Wielkiego (s. 262-263), miejsc młodości i chrztu Jezusa (s. 264-265), Jego działalności publicznej (s. 266-271), męki i śmierci oraz złożenia do grobu (s. 272-275). Dalej zostały przedstawione znane z Dziejów Apostolskich szlaki podróży apostołów Filipa, Piotra i Jana (s. 276-277) oraz dzieje św. Pawła z zaznaczeniem szlaków jego trzech podróży misyjnych i ostatniej podróży do Rzymu (s. 278-285) oraz siedmiu Kościołów Azji (s. 286-287) i mapę chrześcijaństwa u schyłku I w. w basenie Morza Śródziemnego (s. 288-289).

Mamy też (s. 291-327) *Suplement*, z podtytułem *Polonica*, który można zasadnie traktować jako czwartą część *Atlasu*. Zawiera materiały, których nie ma w żadnym wymienionym atlasie biblijnym i dlatego potrzebne i cenne. Autorzy omawiają wielowiekową historię pielgrzymek do Ziemi Świętej ze szczególnym wyeksponowaniem pielgrzymek Polaków odbywanych od XII do XIX w. (s. 292-301). Drugi rozdział (s. 302-309) prezentuje pielgrzymki kard. Karola Wojtyły/Jana Pawła II do Ziemi Świętej i sąsiednich krajów biblijnych, trzeci (s. 310-315) „polskie akcenty”, czyli pamiątki, w Ziemi Świętej, a czwarty (s. 316-319) zapoznaje z historią i działalnością Kustodii Ziemi Świętej i Komisariatu Ziemi Świętej w Polsce. W skład tego suplementu wchodzi także informacje na temat rachuby czasu, miar i wag (s. 320-321), wykaz władców państw starożytnego Bliskiego Wschodu (s. 322-323) oraz kolejne satelitarne obrazy Ziemi Świętej (s. 324-327).

Na osobne wyróżnienie zasługuje nadzwyczaj staranne i wierne opracowanie kartograficzne z cyfrowymi modelami terenu, wektorową bazą danych terytorium Izraela, mapami geologicznymi i geograficznymi oraz historycznymi planami Jerozolimy, satelitarne widoki perspektywiczne oraz mapy klimatyczne przejęte z *New Atlas of Israel* za zgodą Survey of Israel i Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie. Wszystko, co najlepsze, trzeba też powiedzieć o liczbie i doborze ilustracji, wśród których jest wiele fotografii i reprodukcje dawnych pocztówek żmudnie gromadzonych przez Zenona Ziółkowskiego, miłośnika i znawcę Ziemi Świętej. To wszystko czyni *Atlas biblijny* prawdziwym wydarzeniem wydawniczym i ceną pomocą we wszelkich studiach nad Biblią i światem, w którym powstały księgi święte.

Miałem zaszczyt i przyjemność współuczestniczenia (przez konsultację naukową) w pracach przygotowawczych do wydania tego dzieła. Jestem świadkiem entuzjazmu i zdecydowania, z jakim prof. Adam Linsenbarth pokonywał trudności i wyzwania związane z jego realizacją. Teraz, gdy ujrzało ono światło dzienne, można, a w nielicznych przypadkach należy,

dokonać dalszych drobnych korekt, które powinny być uwzględnione w drugim wydaniu. Na pewno będzie bardzo potrzebne, ponieważ żywotność i oddziaływanie tego typu publikacji są obliczone nie na lata, ale przynajmniej na dwa czy trzy pokolenia. Polecając tę publikację, abp S. Gądecki zauważył, że „oryginalna koncepcja łączenia wydarzeń biblijnych z geografią i geologią Ziemi Świętej w sposób bardzo plastyczny uświadamia nam ich wzajemną unikatowość: wyjątkowość stworzenia i odkupienia”. Mając to na uwadze na szczególnie wysoką ocenę zasługuje część pierwsza, poświęcona szeroko rozumianemu środowisku przyrodniczemu. Jest ona owocem kompetencji i pasji badawczej prof. Linsenbartha, który zapewne traktuje ten atlas jako *opus vitae*. Właśnie te zainteresowania i dorobek sprawiły, że od lat jest członkiem zwyczajnym Stowarzyszenia Bibliistów Polskich, znanym i cenionym w naszym środowisku. Bardzo wartościowy jest też *Suplement*, stanowiący pożyteczną syntezę wiedzy na temat poloników w Ziemi Świętej oraz zapoczątkowanego w średniowieczu pielgrzymowania Polaków, zwieńczonego niezapomnianymi pielgrzymkami Jana Pawła II.

Profesor Linsenbarth napisał: „Oddajemy do rąk czytelnika *Atlas biblijny* – owoc współpracy wielu osób – nie wątpiąc, że wyposaża go w wiedzę solidną, dzięki której będzie mógł powiedzieć, że poznał Ziemię Świętą” (s. 11). Wyrażona w tych słowach pewność i nadzieja są jak najbardziej uzasadnione.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Szczepan T. PRAŚKIEWICZ OCD, *Niebo Karmelu. Święci i błogosławieni rodziny karmelitańskiej lub z nią związani*, Biuro Postulatorskie Krakowskiej Prowincji Zakonu Karmelitów Bosych – Przemyskie Centrum Kultury i Nauki ZAMEK, Wadowice-Przemyśl 2018, ss. 200.

„Świętymi bądźcie, bo Ja jestem święty[!]” – imperatywy zapisany przez św. Piotra w liście skierowanym do chrześcijan żyjących w prowincjach Azji Mniejszej (1P 1,16) na zawsze pozostaje aktualny. Program dążenia do doskonałości ma niczym nieograniczony wymiar. Świętość samego Boga – Stworzyciela nie będzie nigdy osiągnięta przez człowieka – stworzenie. Jednakże wytrwale i nieustanne dążenie do świętości Boga jest po prostu świętością człowieka. W czasach współczesnych, w obecnej epoce desakralizacji życia czy też totalnej sekularyzacji, a w niej m.in. marginalizacji